

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ШƏРАЯТЫНДА ПАЛ ӨНИМИН БЕРИУШИ ӨСИМЛИКЛЕР

BEEKEEPING GUIDE
HONEY-PRODUCING PLANTS OF THE REPUBLIC OF
KARAKALPAKSTAN

Uzbekistan, 2024

Бул методикалық қолланба Өзбекстан Республикасы ICARDA шериклик шөлкеми буйыртпасы тийкарында “Қарақалпақстан Республикасында пал ҳәррешилик тараўын еле де раўажландырыў” темасы шеңберинде ислеп шығарылды. Қолланба Өзбекстан Республикасында пал ҳәррешилик тараўы менен шуғылланыўшы ҳәм пал ҳәррешилик пенен шуғылланыўды қәлеўшилер ушын пал ҳәррелери семьясын раўажландырыў ҳәм көбейтиўде азықлық дереклери, өсимлик ҳәм аўыл хожалық егинлериниң гүллеў ҳәм нектар, гүл шаңын бериў дәўирлери бойынша билимлерин өз ишине алған.

Дүзиўшилер:

Самарқанд мәмлекетлик ветеринария медицинасы, шарўашылық ҳәм биотехнологиялар университети “Ветеринария ислерин шөлкемлестириў ҳәм ветеринария санитария экспертизасы” кафедрасының аға оқытыўшысы Ғойибов О.Ш., Ташкент қалалық пал ҳәррешилер ассоциация баслығы Мусаев Ф

Рецензент:

Самарқанд мәмлекетлик ветеринария медицинасы, шарўашылық ҳәм биотехнологиялар университети Зоотехния ҳәм жипекшилик кафедрасының доценти Эшдавлатов О.

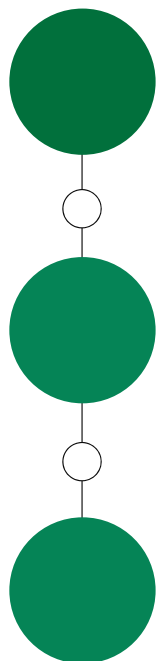

Фаррух Мусаев

Отабек Ғойибов

МАЗМУНЫ

Кирисиў	4
1. Пал ҳәм гүл шаңын бериўши өсимлик түрлери	5
2. Пал ҳәм гүл шаңын бериўши мийўе тереклери, путалар ҳәм аўыл хожалығы егинлериниң гүллеў дәўирлери ҳәм пал өндириў	10
3. Қарақалпақстан Республикасы шәраятында пал ҳәм гүл шаңын бериўши өсимликлер	18
4. Пал ҳәррелери семьяларын пал өнимлерин бериўши өсимликлердиң гүллейтуғын дәўирлерине тийкарланып көшириў ҳәм жайластырыў қағыйдалары	20
5. Өсимлик түрлерине байланыслы тәризде пал жыйнаў	26
6. Пайдаланылған әдебиятлар	27

Толық атыңыз:

Логин:

Пароль:

Киpисий

Пал хәррелериниң тиришилиги тиккелей олардың азықлық дереклери болған гуллер менен байланыслы. Гуллерден пал хәррелери нектар топлайды хәм қайта ислеп палға айландырады. Өзинен нектар шығарыўшы гүллер пал беретугын өсимлик деп аталады. Бундай өсимликлер дерлик барлық континентлерде өседи, олардың гүллеў дәўирлери ықлым шәраятынан келип шығып түрли ўақытларға туўра келеди.

Бул қолланбада пал хәррешилердинң пал хәррелери ушын керекли азықлық дереклери, сондай-ақ, пал өнимин беретугын өсимлик ҳаққында мағлыўматлар алады.

1. Пал ҳәм гүл шаңын бериўши өсимлик түрлери

Өзбекстанның тәбийий ықлым шәраяты аўыл хожалығы егинлериниң зүрәәтлилигин асырыўда пал ҳәрре семьяларын заманагөй алдыңғы технология тийкарында егисликлерде бағып, пал ҳәррешилик өнимлерин жетистириў ҳәм көбейтиў ушын қолай мүмкиншиликке ийе. Пал, мум, гүл шаңы, прополис, аналық ҳәрре сүти ҳәм уўы теңи-тайы жоқ өним болып, инсан саламатлығы, медицина ҳәм фармацевтика санааты ушын жүдә кем гезлесетуғын шийки өним есапланады.

Тәбияттың экологиялық жағдайын муўапықластырып турыўда да пал ҳәррелери орнын басқа ҳеш қандай жәнлик баса алмайды. Сондай-ақ, аўыл хожалық егинлерин пал ҳәррелери жәрдемінде шаңландырыў егинлердиң зүрәәтлилигин асырыўға үлкен тәсир етеди.

Республикамыз ыссы ықлым шәраяты ҳәм палға бай өсимлик түрлериниң көплиги менен басқа мәмлекетлерден ажыралып турады, ал бул өз гезегинде усы тараўды раўажландырыўда зәрүрли әҳмийетке ийе болады ҳәм де пал ҳәрре семьяларын ҳәр жылы көбейтип барыў мүмкиншилигин береді.

Пал ҳәрре семьяларын көбейткенде өсимликлердиң биологиялық ҳәр түрлилиги сақланады, тәбияттан турақлы тәризде пайдаланыў жолға қойылады, таў алды ҳәм таў, шөл, қала ҳәм аўылларда жасаўшы халық жумыс пенен тәмийинленеди, кем ушырасатуғын өсимлик түрлери сақланады, экология жақсыланады, пал ҳәррелери жәрдемінде өсимликлер шаңланып өнимдарлық асады. Пал ҳәррешилик аўыл хожалығының пайдалы тараўларынан бири. Республикамыздың тәбийий шәраяты да пал ҳәрре семьяларын оператив технология тийкарында бағыў ушын жүдә қолайлы саналады. Сол себепли пал жетистириў Республикада салмақлы орында турыўы мүмкин. Пал өнимлерин көбейтиўге қаратылған илажларды ислеп шығыў, пал ҳәррешилик фермер хожалықларында әмелге асырылып атырған процесслерге жергиликли популяциядағы пал ҳәррелери айрықша әҳмийетке ийе. Өзбекстанның тәбийий ықлым шәраяты аўыл хожалығы егинлериниң өнимдарлығын асырыўда пал ҳәрре семьяларын заманагөй алдыңғы технология тийкарында егисликлерде бағып,

пал өнімлерин жетистириўди көбейтиў ушын қолайлы мүмкиншиликке ийе.

Пал ҳәрре ғоза, таў ҳәм шөл жабайы өсимликлери, мийўели бағлар, палыз, ҳәм жемислер гүллерин шеттен шаңландырыў нәтийжесинде ҳәр қыйлы түрлерди саламатландырыў ҳәм жоқары өнимге ийе түрлерди пайда етиўге шәраят жаратады. Бул әҳмийети жағынан пал ҳәррешиликте өним жетистириўге қарағанда әҳмийетлирек саналады. Нектар бул өсимлик гүллериниң арнаўлы тоқыма ҳәм ағзаларынан бөлинип шығатуғын шийрин суйықлық. Ол терек ҳәм өсимликлердиң гүллери шире ажырататуғын ағзаларынан бөлип шығарылады.

Пал өнимин бериўши өсимликлер төмендеги топарларға бөлинеди:

Сўүретлер: Өзбекстан пал ҳәррешилер ассоциациясында исленген.О.Ғойибов

ЎЗБЕКИСТОНДА АСАЛ БЕРУВЧИ ЁВВОЙИ ЎСИМЛИКЛАР

янтоқ

кавар

бўтақўз

қизилмия

оқкурай

қуёнсуюк

кампирсоч

исирик

кизғолдок

астрагал

жузғун

оқ қандим

читир

туятовон

юлғун

олабута

Сўўретлер: Ўзбекстан пал ҳәррешилер ассоциациясында исленген. О.Ғойибов

ЎЗБЕКИСТОНДА АСАЛ БЕРУВЧИ ЁВВОЙИ ЎСИМЛИКЛАР

маймунжон

гулхайри

кийик ўт

ялпиз

тоғ райхони

оқ беда

қизил беда

дурагай беда

шалфей

қоқи ўт

наматак

тоғ лоласи

ширяш

какра

сурхбарг

каврак

Сўретлар: Ўзбекистон пал ҳаррешиллар ассоциациясында исленген. О.Ғойилов

ЎЗБЕКИСТОНДА АСАЛ БЕРУВЧИ МАДАНИЙ ЎСИМЛИКЛАР

пахта

маккажўхори

сабзи

рапс

гречка

кашқарбеда

люцерна

кашнич

каноп

қорақат

малина

бодринг

ковун

ошқовок

қовоқча

тарвуз

Сўретлар: Ўзбекстан пал ҳәррешиләр ассоциациясында исленген. О.Ғойибов

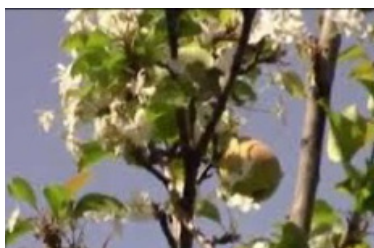
2. Пал хәм гүл шаңын беретугын мийӱе тереклер, путалар хәм аӱыл хожалық егинлериниң гүллеӱ дәӱирлери хәм пал өндириӱ

Пал хәррешилигинде тийкарғы азықлық дереги бул нектар хәм гүл шаңы. Бул азықлықтың дереги гүллейтуғын өсимлик дүньясы болып табылады. Пал хәррелериниң бәхәрде өсип раӱажланыӱы гүллер яғный, мийӱе тереклери есабынан болады. Пал хәррелеринен өним алыӱ ушын уяларды нектарға бай мийӱе тереклери, путалар хәм аӱыл хожалық егинлери әтирапына орнатыӱ тийис. Мийӱе тереклериниң гүллеӱ дәӱири пал хәррелери ушын нектар хәм гүл шаңы дереги есапланады.

Булар төмендегилерден ибарат:

Ерик-мийӱе тереги болып, өсимликтің бийиклиги 17 м ге шекем болады. Республиканың ықлым шәраятынан келип шығып, гүллеӱ дәӱири март-апрель айларына туӱра келеди хәм гүлиниң реңи ақ хәм ашық қызыл түске ийе. Гүллеӱ ӱақты жапырақлар жарып шыққанға шекем 5-9 күннен ибарат. Ерик гүли ең биринши нектар хәм гүл шаңын бериӱши саналады, пал хәррелериниң унататуғын гүли. Пал зүрәәти 1 гектардан 25-40 кг.

Алмұрт-мийӱе тереги болып, көп нектар бериӱши терек саналады. Гүллеӱ дәӱири май айына туӱра келеди. 1 гектар алмұрт бағынан 15-20 кг пал жыйнаӱға болады.

Қәрели-терегиниң узынлығы 6-15 метр болып, бәхәр айында гүллейди хәм ол 8-10 күнге шекем даӱам етеди. Хәр бир гүлдиң даӱамлылығы 4-5 күн. Бир гектардан 20-25 кг пал жыйналады. Гүл шаңын да береді.

Айва-мийӱе терек хәм путалар семействосына жатады, бийиклиги 1,5-7 метр. Гүллеӱ дәӱири апрель-май айларына туӱра келеди, гүлиниң даӱамлылығы 4-6 күн. Гүл шаңын береді хәм пал өндириӱ муғдары гектарына 20-25 кг.

Бадам-мийўели пута тәризли хәм тереклер түрине жатады. Гүлинің реңи ақ ямаса ашық қызыл түсли болып, гүллеу дәуири ҳауа райынан келип шығып февраль-апрель айларына туўра келеди, 3-4 күнде толық гүллейди хәм даўамлылығы 6-8 күн. Ерте гүллегенде гектарына 10-12 кг, ал кеш гүллегенде 30-35 кг пал береді. Гүл шаңын береді.

Алма-пал хәррелери ушын ерте бәхәрде нектар бериўши мийўе тереги саналады, гүллеу дәуири 3-4 күн, 8-12 күнде толық гүллеп болады. Алма бағының хәр гектарынан 30-50 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын алыўға болады.

Шабдал-6-7 метрге шекем өсетуғын мийўе тереги болып, март-апрель айларында гүллейди. Бир гектар шабдал бағы 20-25 кг пал береді. Палының реңи ақшыл сары түске ийе.

Хурма- бийик болып өсетуғын мийўе тереги болып, май-июнь айларында гүллейди. Бир түп теректен 10 кг ға шекем нектар хәм гүл шаңын береді.

Алша-апрель-май айларында гүллейди. Гүллеу дәуири 10 күн болып, гүл шаңы хәм хәр бир гектардан 60-70 кг ға шекем нектар береді.

Ақ акация-бийиклиги 10-12 метр болған терек. Май-июнь айларында гүллейди. Гуллеринің реңи ақ. Хәр бир гектардан 300-500 кг ға шекем нектар береді.

Сирень-май айының ақырында гүллейди. Бир гектардан 15 кг ға шекем пал береді.

Япон сафорасы-июнь-июль айларында гүллейди. Гүллеу дәуиринде пал хәрре тынымсыз жұмыс истейди. Пал реңи қаймақ түсли болады.

Мәжнун тал-март-апрель айларында гүллейди. Хәр бир түптен 20-25 кг ға шекем нектар хәм гүл шаңын береді.

Ақ терек-ерте бәхәрде гүллейди. Пал хәррелери ширеден өндирилген пал, гүл шаңы хәм прополис топлайды.

Клён (клюон)-25 метр бийиклигинде өсетуғын терек болып, апрель-май айларында гүллейди. Жүдә көп гүл шаңын хәм гектарына 120-150 кг ға шекем пал береді.

Пияз-ыссы күнлерде, әсиресе июль айларында өзинен көп шире ажыратады. Бир гектар пияздан 60-70 кг ға шекем пал алынады. Аз муғдарда гүл шаңын береді

Ғарбыз-бир жыллық өсимлик болып, июнь-июль айларында гүллейди, бир гектардан 10-13 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын береді.

Қыяр-июль-август айларында гүллейди, бир гектардан 10-15 кг ға шекем пал береді.

Айғабағар-июль айында гүллейди, гүллеу дәуири 2 хәптеден жоқары, хәр бир гектардан 26-31 кг пал береді. Гүл шаңын да береді.

Қабақ-июль-сентябрь айларында гүллейди, гүллеу дәуири 60 күн дауам етеді. Бир гектардан 10-15 кг ға шекем пал алынады. Гүл шаңынан пал хәррелер дерлик пайдаланбайды.

Ғоза-егилгеннен соң 70 күнде июль айының соңында гүллейди. Гүллеу дәуири 2 ай. Бир гектардан 150-200 кг нан артық пал береді. Пал хәррелер ғозадан гүл шаңын да жыйнайды.

Лобыя-июнь айынан сентябрге шекем гүллейди, палы реңсиз болады.

Қауын-жаздың екинши ярымында гүллейди. Гүллеу дәуири 60 күн болып, бир гектардан 18-30 ға шекем пал береді. Аз муғдарда гүл шаңы топланады

Мәкке-июнь-июль айларында гүллейди. Көп муғдарда гүл шаңын береді, бирақ пал өндирилмейді.

Салы-июль-сентябрь айларында гүллейди. Көп муғдарда гүл шаңын береді, бирақ пал өндирилмейді.

Кориандр-июнь-июль айларында гүллейди, бир гектардан 100-200 кг ға шекем пал береді.

Каноп-июль, август, сентябрь айларында гүллейди, гүллеу дәуири 50 күн, гектардан 150-200 кг ға шекем пал береді.

Рапс-апрель, май айларында гүллейди, гүллеу дәуири 25 күн. Көп муғдарда гүл шаңы хәм бир гектардан 40-50 кг ға шекем пал береді. Палының реңи ақ, айырым жағдайларда сары болады.

Сары гүл (одуванчик)-ерте бәхәрден гүздің соңғы айларына шекем гүллейди. Пал хәррелер көп муғдарда гүл шаңын жыйнайды, нектар береді. Палы құрғақ, жабысқақ хәм реңи тоқ сары түске ийе.

Жантақ-июль, сентябрь айларында гүллейди. Хәр бир гектардан 300-400 кг ға шекем пал береді. Гүл шаңының реңи ашық сары, ал палының реңи сары түске ийе.

Қызыл жоңышқа-май айының ақырынан июль айының ортасына шекем гүллейди. Хәр гектардан 100-110 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын береді. Гүл шаңының реңи тоқ қоңыр, ал палы қызғыш сары болады.

Бүлдірген-көп жыллық өсимлик болып, июнь-июль айларында гүллейди. Гүллеу дәуири 40 күн болып, бир гектардан 100 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын береді. Гүл шаңының реңи ашық күл рең, палының реңи ашық сары болады.

Экспарцет-от-жем егинлери ишинде ең көп нектар бериўши өсимликлердиң бири. Бир гектардан 100-400 ға шекем пал береді.

Пышық қуйрық (пустырник)-июнь, август айларынан баслап гүллейди, бир гектардан 300 кг ға шекем пал береді. Гүл шаңын да береді.

Ботакөз (васийлок)- май-июнь айларында гүллейди, нектар хәм гүл шаңын береді, палы қурғақ болады.

Түйе табан (лопух)-июнь, июль айларында гүллейди. Бир гектардан 50-100 кг ға шекем пал береді.

Қара зийре-еки жыллық өсимлик болып, июнь айында гүллейди. Гүллеў дәуири 30 күн болып, гектарынан 90-100 кг ға шекем пал береді.

Райхан- бир жыллық өсимлик болып, бойы 40 см ге шекем өседі. Бир гектардан 20-100 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын береді.

Люцерна-жүдә көп нектар бериўши от-жем егинлердиң бири болып, июнь айында гүллейди, бир гектардан 100 кг ға шекем пал береді.

Тимьян (чабрец)-май, июнь айларында гүллейди. Бир гектардан 180 кг ға шекем пал береді.

Ақ қурай-май айынан июль айына шекем гүллейди, бир пал хәррелер семьясы 8 кг ға шекем пал жыйнайды.

Майда гүлли таў райханы (матрешка)-июнь айының соңында июль айының басында гүллейди. Бир гектардан 250-300 кг ға шекем пал береді.

Қызғалдақ-апрель май айларында гүллейди. Гүл шаңының реңі тоқ қара болады. Пал бермейді.

Таў райханы (душица)-июнь айында гүллейди. Гүллеу дәуири 1 ай, бир гектардан 100 кг ға шекем пал хәм гүл шаңын береді.

Крушина-май, июнь айларында гүллейди. Бир гектардан 40 кг ға шекем пал береді

Жалпыз (мята) -июль, август айларында гүллейди. Бир гектардан 150-200 кг ға шекем пал береді.

Жылан бас (змееголовник)-июнь айында гүллейди. Гүллеу дәуірі 45-50 күнге шекем дауам етеді. Бир гектардан 200 кг ға шекем пал береді.

<https://www.ogorod.ru>

Соның ишінде:

Бир гектар есабында өсімликлерден алынатуғын пал муғдары, кг

№	Өсімлик атамасы		Бир гектардан алынатуғын пал, кг
	Қарақалпақша	Русша	
1	Малина	малина	100-110
2	Черешня	черешня	36-40
3	Смородина	смородина	60-100
4	Ежевика	ежевика	50-70
5	Қулпынай	клубника	50-70
6	Көк жоңышқа	Люцерна посевная	200-300
7	Ақ жоңышқа	Клевер белый	100-118
8	Шабдар	шабдар	150-200
9	Қызыл себарга	себарга	200-250
10	Мастак	мастак	100-120
11	Горчица	Горчица белая	100-300
12	Анис	анис	50-100

№	Өсимлик атамасы		Бир гектардан алынатуғын пал, кг
	Қарақалпақша	Русша	
13	Кийик оты	Тимьян, чабруц	150-180
14	Липа	липа	680-900
15	Мәжнун тал	ива	120-150
16	Клён	клен	150-200
17	Рябина	рябина	30-40
18	Сары акация	Акация желтая	200-250
19	Барбарис	Барбарис	200-230
20	Пышық қуйрық	пустырник	300-350
21	Қоңыраў гүл	трубкоцветник	80-100

3. Қарақалпақстан Республикасы шәраятында пал ҳәм гүл шаңын бериўши өсимликлер

Өзбекстанның ықлым шәраятында өсетуғын нектарға бай өсимлик дүньясы жүдә бай болып, барлық аймақлары бойлап кең тарқалған. Сондай-ақ Қарақалпақстан Республикасы аймағы ықлым шәраятына сай тәризде пал беретуғын өсимлик дүньясы айрықша орынды ийелейди.

Қарақалпақстан Республикасында тәбийий шәраятта өсиўши тийкарғы нектарға бай өсимликлер төмендегилерден ибарат:

Ақ терек-ерте бәхәрде гүллейди. Пал ҳәррелер ширеден алынған пал, гүл шаңы ҳәм прополис жыйнайды.

Ерик-мийӱе тереги болып, ӱсимликтӱн бойы 17 м ге шекем болады. Ықлым шӱраятына сай тӱризде гӱллеӱ дӱйири март-апрель айларына туӱра келеди хӱм гӱл реңи ақ хӱм ашық қызыл тӱсли болады. Гӱллеӱ мӱддети жапырақлары шыққанға шекем 5-9 кӱннен ибарат. Ерик гӱли ең биринши нектар хӱм гӱл шаңын бериӱши болып, ол пал хӱррелердин ең унататуғын гӱли болып табылады. Палдың зӱрӱӱти 1 гектардан 25-40 кг.

Алма-пал хӱррелер ушын ерте бӱхӱрде нектар бериӱши мийӱе тереги саналады, гӱллеӱ дӱйири 3-4 кӱн болып, 8-12 кӱнде толық гӱллеп болады. Хӱр бир гектар алма бағынан 30-50 кг ға шекем пал хӱм гӱл шаңын алыӱ мӱмкин.

Тал-март-апрель айларында гӱллейди. Хӱр бир тӱптен 20-25 кг ға шекем пал хӱм гӱл шаңын береди.

Жантақ-июль, сентябрь айларында гӱллейди. Хӱр бир гектардан 300-400 ға шекем пал береди. Гӱл шаңының реңи ақшыл сары, ал палының реңи сары болады.

Айғабағар-июль айында гӱллейди, гӱллеӱ дӱйири 2 хӱптеден асады, хӱр бир гектардан 26-31 кг пал береди. Гӱл шаңын да береди.

Мӱкке-июнь-июль айларында гӱллейди. Кӱп муғдарда гӱл шаңын береди, бирақ пал бермейди.

Ғоза-егилгеннен соң 70 кӱнде июль айының соңында гӱллейди. Гӱллеӱ дӱйири 2 ай болып, хӱр бир гектардан 150-200 кг нан артық пал береди. Пал хӱррелер ғозадан гӱл шаңын да жыйнайды.

Жоңышқа-көп жыллық от-жем өсімлик болып, жауа-райының температурасы 26-30°C болғанда ығаллыққа қарап (51-59%) онша көп болмаған муғдарда нектар ажыратады. Пал хәм гүл шаңын береді, бир гектар жоңышқа майданы 100-150 кг ға шекем пал береді.

Боян-көп жыллық өсімлик болып, оның бойы 100 см ге шекем болады. Май айының соңында гүллейді. Гүллеу дәуири 42-60 күнди қурайды. Шөл шәраятында хәр бир гектардан 117-156 кг ға шекем пал береді.

<https://www.ogorod.ru>

4. Пал хәрре семьяларын пал өнимин бериўши өсімликлердің гүллеу ўақытларына сәйкес көшириў хәм жайластырыў қағыйдалары

Пал хәрре семьяларын пал өнимин бериўши өсімликлердің гүллеу ўақытларына сәйкес көшириў хәм жайластырыў барысында кеселликлердің тарқалыўының алдын алыўға қаратылған илажлар пал хәррелериниң уялары жайласқан аймақ ветеринария бөлими тәрәпинен берилген ветеринария-санитария паспортына тийкарланып әмелге асырылады.

Пал хәррелери уяларының ветеринария-санитария паспорты

№ _____

Бериледи _____

(хожалықтың аты, ийеси Ф.А.Ә.)

Өйткени, бул хожалыққа тийисли пал хәррешилик майданына _____ муғдарда пал хәррелери семьялары жайластырылған

(жайластырылған аймақтың мәнзили)

Ветеринария хызметин көрсетиў ушын бириктирилген

(мәмлекетлик ветеринария хызмети қәнигеси Ф.А.Ә.)

Берилген сәне «_____» _____ 20____ ж.

Районлық ветеринария бөлім баслығы тәрпіннен тастыйықланған

(Ф.А.Ә., қолы)

М.О.

Хожалық баслығы ямаса пал хәррешилик хожалығының ийеси

(Ф.А.Ә., қолы)

4.1 Пал хәррешилик хожалығының ветеринария-санитария жағдайы

Бул формада төмендегилер жазылады:

4.1.1 Орнатылған пал хәррелери уяларының аралық қашықтығы, боялғанлығы, номерленгенлиги, тесикшелер этирапындағы майданша, тарлығы хәм басқалар.

4.1.2 Пал хәррешилик майданы, пал хәррешилик қурылыслары, қордағы пал хәррелериниң уялары, соталар, наўалар, маталар, жыллылық бериўши подушкалар хәм басқаларының ветеринария-санитариялық жағдайы.

4.1.3 Дезинфекциялық, санитар-гигиеналық қураллар (жеке гигиена қураллары, умывальник, сабын, арнаўлы кийимлер, пал хәррешилер ушын хәжетхана)ның бар болыўы;

4.1.4 Пал хәррелер семьясының күши, урықлар хәм аналық хәррениң жағдайы, азықлық запастың муғдары хәм сапасы;

4.1.5 Пал хәррешилик хожалығы ҳаққында мағлыўмат, усы хәм өткен жылда алынған аналық хәррениң нәсили көрсетилип тастыйықланған хўжжет (аналық хәррениң паспорты).

4.1.6 Лаўазымы хәм қолы

_____ Ф.А.Ә.

№	Тексерилген сәне	Пал хәррешилик хожалығын тексеріў нәтийжеси
1	2	3

4.2 Пал хәррешилик хожалығының эпизоотик жағдайы.

4.2.1 Ветеринария қәнигеси ямаса ветеринария лабораториясы тәрпіннен пал хәррешилик хожалығына қойылған дәслепки яки жуўмақлаўшы диагноз.

4.2.2 Кеселликтиң пайда болыў себеби хәм жуқтырыў дереги.

4.2.3 Карантин (шеклеў) алынғанда мәмлекет органы жуўмағының сәнеси.

4.2.4 Лаўазымы хәм қолы.

_____ Ф.А.Ә.

№	Кеселликтің аты хәм пайда болған сәнеси	Жуқтырыў дереги	Карантин алынған сәнеси
1	2	3	4

4.3 Лабораториялық тексеріулер

4.3.1 Тексеріу ушын алынған патологиялық материл (пал хәрре, урық, пал, перга, мум, пал хәрре желими, пал беретугын өсимликлер хәм басқалар) хәм тексеріу нәтийжелери ямаса диагноз.

4.3.2 Ветеринария лабораториясының аты, экспертиза номери хәм емлеу ушын усыныслар (кеселлик қозғатыўшысын сульфаниламид хәм антибиотик дәри өнимлерине сезимталлықты анықланғаннан кейин).

4.3.3 Лаўазымы хәм қолы.

_____ Ф.А.Ә.

4.4 Алдын алыў-даўалаў илажлары

4.4.1 Пал хәррелериниң ийеси даўалаў хәм алдын алыў илажларын хәм дезинфекция, дезинсекция, дератизация хәм дезакаритизация жумысларын мәмлекет ветеринария хызмети усынысы хәм қадағалаўы астында алып барады.

4.4.2 Лаўазымы хәм қолы.

_____ Ф.А.Ә.

№	Өткерилген илаждың аты хәм сәнеси	Орынланған жумыстың көлеми (қысқаша)	Препараттың аты, дозасы, қолланылыўы
1	2	3	4

4.5 Арнаўлы белгилер ушын

№	Аты
1	2

- Пал жыйнау мәусимінде пал хәрре семьяларын энтомофил өсимликлерди шаңлатыу ямаса пал жыйнау мақсетінде пал хәррешилик майданларына көшириу ушын пал хәррешиде төмендегилер болыуы керек:

ветеринария гүялығы;

Пал хәррешилик майданына жайластырылатуғын аймақтың жер ийелери хәм ижараға беріушилер менен пал хәрреши ортасында дүзилген шәртнама;

Пал хәррешилик хожалығын орнатыу жобасы (көшириу картасы).

- Пал хәррешилер пал хәррешилик майданына келгеннен соң үш күн ишинде майданға келип жайласқанлығы туұралы жергиликли ветеринария бөлимлерин ескертиуи шәрт.

- Жыл даұамында хәр бир пал хәрре семьясы ушын азықлық запасы 20-25 кг пал (2,5-3 кг хәр бир рамка аралығы ушын) хәм 2 кг перга (еки толық рамка)дан ибарат болыуы тийис.

-Азықлық запастың қурамында ширеден топланған пал (қара пал) бар яки жоқ екенлигин анықлау мақсетінде ветеринария лабараториясына анализ тапсырылыуы тийис. Егер қурамында қара палдың бар екенлиги анықланса, азықлар басқа сапалы палы бар рамкаларға ямаса қумшекер сиропы менен алмастырылыуы керек.

- Пал хәррешилик майданларында пал хәррелерин уя ишинен сыртта орнатылған наұаларда азықландырыу қадаған етиледі.

- Жаз айларында пал хәрре семьяларының толық раұажланыуы ушын 50-60 кг пал хәм 16-20 кг гүл шаңы менен тәмийинлеу керек.

-Пал хәрре семьялары хәм азықлық запас дәслепки тексеріуден өткериледі. Азықлық базасы жетерли болмағанда рамка үстиндеги наұаға шөккен пал (ямаса қумшекер пал араласпасы-канди), 1:2 рационда жыллы (300С) қумшекер сиропы ямаса мата астына палға толған рамка қойылады.

-Пал хәррешилик майданына жаңа дузлы (0,05-0,06% ли ас дузы еритпеси) суұ қуйылған табақшалар орнатылады.

Энтомофил өсимликлер хәм пал хәррелерден пайдаланыу бойынша талаптар:

Пал хәррелерин раұажландырыу, көшириу хәм көшириу ушын жағдай жасау; шаңландырыуға мүтәж энтомофил өсимликлерди шаңландырыу мақсетінде аймақларға пал хәррешилик хожалығын хәм пал хәрре уяларын қолайлы тәризде жайластырыу;

пал хәррешилик хожалықларына ветеринария-санитариялық хызмет көрсетиу, пал хәррелерин сақлау хәм бағыу бойынша мәсләхәтлер беріу ушын ветеринария врачы хәм басқа қәнигелердин әмелий жумысларын орынлауда пал хәрреши ортасында дүзилген шәртнамалар тийкарында алып барыу;

энтомофил өсимликлерге пал хәрре семьясы бар пал хәрре уяларын жайластырыу хәм оларды сақлағанда зоотехник, ветеринария-санитария нормаларына әмел қылыу;

пал хәррелериниң химикатлар хәм пестицидлерден зәхәрлениуиниң алдын алыў;

пал хәррелери кеселликлери бойынша ескертиў, пал хәррелери семьяларының зыянкеслерине қарсы гүресиў;

пал хәррелери семьяларын тасығанда тынышлыққа әмел етиў;

өсимликлер дүньясын қорғаў қағыйадаларына әмел етиў;

пал хәрресиниң уясы хәм семьяларының набыт болыўы хәм жоғалыўынан қорғаў;

энтомофил өсимликлер хәм пал хәррелерин қорғаўды инсанлар арасында информация қураллары арқалы үгит-нәсиятлаў.

-Пал хәррелери ушын азықлық базасын қорғаў мақсетинде тоғай хожалықларында липа, клён, ива, акация, каштан хәм басқа нектар хәм гүл шаңына бай тереклерди үш километр аралық қашықтықта жайласқан стационар пал хәррешилик хожалығы хәм елатларда, пал хәррелериниң тәбийий көбейиў дәуиринде, тоғайлардың санитариялық жағдайын жақсылаўдан тысқары кесиў қадаған етиледи.

- Пал хәррешилик хожалығы әтирапында санаат тийкарында емлик қәсийетке ийе өсимликлерди таярлаў хәм қадақлаў қадаған етиледи, сондай-ақ, бундай өсимликлер тек ғана инсанлардың жеке мәпи ушын рухсат етиледи.

-Пал хәррелерин хәм энтомофил өсимликлерди қорғаў мақсетинде химикатларды аўыл хожалығы хәм тоғай хожалығында қоллаў пестицид хәм агрохимиялық қураллардан пайдаланыў қағыйадаларына муўапық әмелге асырылады.

- Пал хәрреши аймақлық хәкимият шөлкемлери хәм ветеринария бөлимлеринен қоршаған-орталықты қоршап турған дереклер хәм де пал хәррелери ушын қәуип туўдыратуғын жағдайлар туўралы мағлыўмат алыўға ҳақылы болып табылады.

- Физикалық ямаса юридикалық шахслар энтомофил өсимликлерге хәм де тоғай хожалығы жерлерине химикатлар менен қайта исленгенде төмендегилерди орынлаўға мәжбүр:

аймақлық хәкимият шөлкемлери, кеминде бес километр аралық қашықтықтағы пал хәррешилик хожалықларында жайласқан пал хәррешилерди аўыл хожалық хәм тоғай өсимликлерине химиялық қайта ислеў ҳаққында телефон (СМС) ямаса пал хәррешилик хожалықлардың жайласыў режесинде тастыйықланған хўжжетлер, хожалық китаплары тийкарында химикатларды пайдаланыўдан 5 күн алдын ҳабар бериўге;

пестицид хәм агрохимиялық қураллардың рухсат етилген түрлери хәм химиялық препаратларды қолланыў бойынша қолланбалар тийкарында энтомофил өсимликлерге химиялық қайта ислеў сәнеси, қолланылатуғын пестицидлер хәм агрохимиялық қураллардың зәхәрлилик дәрежесин

көрсетіуге. Пал хәррешилик хожалықтарында химикаттардан қолланыў уақытында аймақта пал хәррелердин ушыўын шеклеўге.

Аўыл хожалығы ҳәм энтомофил егинлерге пал хәррелери семьяларын орналастырыў нормалары

№	Егинлердің аты	Орташа нектар өнімдарлығы, кг	1 гектар ушын керек болған пал хәррелер семьясының саны	
			Өнімди жыйнау үшін	Шаңландырыу үшін
I. Палыз егинлери				
1.1.	Айғабағар	30-60	1	1
1.2.	Рапс	60-100	1-2	1-2
1.3.	Кориандр	100-150	2-3	2-3
1.4.	Палыз	10-30	0,5	0,5-1
1.5.	Суўғарылатуғын жоңышқа	200-300	4-6	10-15
1.6.	Экспарцет	70-120	2-3	5
1.7.	Фацелия	100-350	10	10
1.8.	Қашқар беде	200-500	4-8	8-10
1.9.	Ғоза	30-50	1-2	5,0-6,0
II. Пута хәм тереклер				
2.1.	Мийўе ағашлар	20-40	1-2	2-3
2.2.	Мийўазарлық	50-100	1-2	2-3

2.3.	Ақ акация	300-600	10	-
2.4.	Сары акация	50-150	5	-

5. Өсимлик түрлерине қарап пал өнимин алыу

Пал хәррешилик тарауының тийкарғы өними болған пал жыйнау процесин тәжирийбели пал хәррешилер уядағы рамкалардың жағдайына қарай анықлайды. Тәбиятта бар гүллердің нектар хәм гүл шаңын бериу уақтына қарай пал хәрре шаңарақлары рауажланады. Жақсы рауажланған пал хәрре шаңарағы ишки орталығын сақлап қалыу мақсетинде ана пал хәрре қойған урықтан сапалы жас пал хәрре шығарып алыу ушын тәбияттан көп муғдарда нектар алып келеди.

Уяға жиберилген соталы рамкалардың инлери пал менен толтырылып аузы бастырылғаннан соң, усы соткалы рамкалар пал алыу ушын уядан алынады. Қағыйдалар бойынша пал хәррелер семьясы бәхәрги пауажланыудан кейин тәбияттан алынатуғын палдың муғдарына қарап уяда бар соталы рамкалардағы пал 4 кг нан асқаннан кейин палды алыуға рухсат етиледі.

Пал өнимлерин жыйнап алыу бойынша талаптар:

-Пал айдау, фильтрлеу, қадақлау, гүл шаңы, перганы құрғатыу, прополисти қайта ислеуде төмендеги талаптарға әмел етиу тийис;

жоқарыдағы жумыслар бир уақыттың өзінде бир адам тәрепинен исленбеуи тийис;

хәр бир жумысты орынлаудан алдын пал өнимлери (пал, гүл шаңы, перга, прополис), қайта ислеитугын әсбап-үскенелер, ислеу бөлмелери ығал матераил менен тазаланыуы хәм санитариялық жақтан қайта ислениуи (обработка) керек;

хәр бир исти баслаудан алдын қолды жыллы сууда жақсылап сабынлап жууы керек;

имаратқа шыбын хәм зыянкеслердің кириуиниң алдын алыу керек.

Қарақалпақстан Республикасының тәбийий шәраятында пал хәррешилер пал өнимин ҳауа-райы жағдайынан келип шыққан ҳалда төмендеги уақыттарда әмелге асырады:

-пал хәррелери семьясының бәхәрги рауажланыуынан соң июнь айының басларында биринши пал алынады, екинши рет пал алыу дәуири июль айының орталарына туура келип, егер тәбияттан нектар жақсы шықса август айында қосымша пал алыу имканы болады.

Пайдаланылган адабиятлар

1. Балиашвили Л.И., Пичкова Л., Стуруа Н., Самхарадзе Н. Медосбор с плодных культур. Журнал пчеловодство. Москва 2003 йил.
2. Благовещенская Н.Н, Дикие пчелы-опылители растений. Журнал пчеловодство. Москва 1980 йил.
3. Крахотин Н.Ф. Ўзбекистонда асаларичилик. Тошкент. Меҳнат 1991 йил.
4. Суяркулов Ш.Р. Роль опылителей в условиях интенсивного земледелия. Журнал Пчеловодство 2012 йил. №8. 28-31 бетлар.
5. Таранов г.Ф. Корма и кормление пчел. Москва 1988 йил.
6. Қахрамонов Б.А., Сафарова Ф.Э., Исамухамедов С.Ш ва бошқалар. Асаларичилик асослари. Тошкент 2021 йил.
7. Сидиқов З.М.Асаларилар ва уларни боқиш усуллари. Тошкент 2021 йил.
8. <https://www.ogorod.ru/>.
9. <https://flowers.ua/ru>.
10. <https://agro-market.net/>.
11. <http://bashenc.online/ru>.